

WAT VOND FRANÇOIS BORDES VAN DE VERMANING-ARTEFACTEN?

door Frans de Vries

Ook enkele buitenlandse archeologen hebben zich gebogen over de Vermaning-artefacten. Eén van hen was de gerenommeerde Franse archeoloog François Bordes, auteur van vele publicaties over oude steentijdonderzoek, waaronder het standaardwerk *Typologie du Paleolithique ancien et moyen* (Bordes 1961). Bordes kwam tot de conclusie dat de Vermaning-artefacten van Hoogersmilde vervalsingen zijn. Als wij een verslag over een bezoek van Bordes aan enkele Nederlandse amateur-archeologen moeten geloven determineerde de Franse archeoloog andere omstrede Vermaning-artefacten, namelijk die van Eemster (Lheebroek), Hijken en Ravenswoud wel als authentieke artefacten stammend uit het midden-paleolithicum (Horn 1980, p. 111). Dat is op z'n minst vreemd omdat deze laatstgenoemde artefacten qua vormgeving en oppervlakteverschijnselen, zoals glans en bijzondere afrondingen, identiek zijn aan de Hoogersmilde-artefacten. Ik vraag mij af of dit betekent dat Bordes van mening veranderd was over de Vermaning-artefacten.



◀ **Afb. 1**

De Franse archeoloog François Bordes gefotografeerd in 1980.
foto: A. M. Wouters

In noot 4 op pagina 102 van Van der Waals en Waterbolk (1973) staat vermeld dat het Bordes was die deze *mistrust of authenticity* had. Van der Waals en Waterbolk laten Bordes' mening echter geheel links liggen, omdat de in het citaat genoemde glans, afronding van ribben en fijne krassen ook voorkomen op artefacten die beide onderzoekers zelf opgroeven uit in hun ogen ongestoorde bodem - van vervalsing kon volgens hen daarom geen sprake zijn. De afrondingen en andere sporen op de artefacten die Bordes tot wantrouwen brachten, verklaren Van der Waals en Waterbolk door aan te nemen dat een natuurlijk bodemproces, namelijk kryoturbatie², de veroorzaker is geweest van deze verschijnselen³.

In 1969 onderzocht François Bordes in Bordeaux artefacten uit de Vermaning-collectie afkomstig uit het Drentse Hoogersmilde. Na zijn onderzoek liet Bordes aan Van der Waals en Waterbolk weten, dat hij zijn bedenkingen had over de authenticiteit van deze artefacten (Van der Waals en Waterbolk 1973, p. 67 en noot 4 op p. 102). In de publicatie over de Hoogersmilde-artefacten *The Middle Palaeolithic finds from Hogersmilde* (Van der Waals en Waterbolk 1973) staat het volgende over dit wantrouwen van Bordes (vertaling fdv):

'Het lijkt dat alle ribben tussen de afslagnegatieven, vooral op uitstekende delen, afgerond zijn en een combinatie van glans en kleine krassen laten zien. Op het eerste gezicht, kan dit de indruk geven dat de artefacten met een zandstraler bewerkt zijn, en feitelijk is dit verschijnsel verantwoordelijk voor een zeker wantrouwen wat betreft de authenticiteit van de artefacten.'

More mistrust

In 1975 was Bordes niet meer de enige die wantrouwig was. Sterker nog: het BAI (Biologisch-Archeologisch Instituut, Groningen), met name bij monde van Waterbolk en Stapert, beschuldigde Vermaning van vervalsing van ondermeer de artefacten van Hoogersmilde en Hijken⁴. In februari/maart 1976 was het BAI-rapport *De 'Steentijdvondsten' van Tj. Vermaning, bewijsvoering betreffende vervalsing* (Stapert 1976) gereed, een rapport geschreven door Stapert en Waterbolk waarin ze uiteen zetten waarom de Vermaning-artefacten volgens hen vervalsingen zijn. Dit rapport werd geschreven op verzoek van rechter-commissaris mr. W. C. van Oordt, die de eerste rechtszaak in Assen tegen Vermaning voorzat. Ongeveer een jaar voor dit rapport beschikbaar was, verscheen in 1975 - ook in het kader van deze rechtszaak - een voorlopig BAI-rapport (Stapert 1975a).

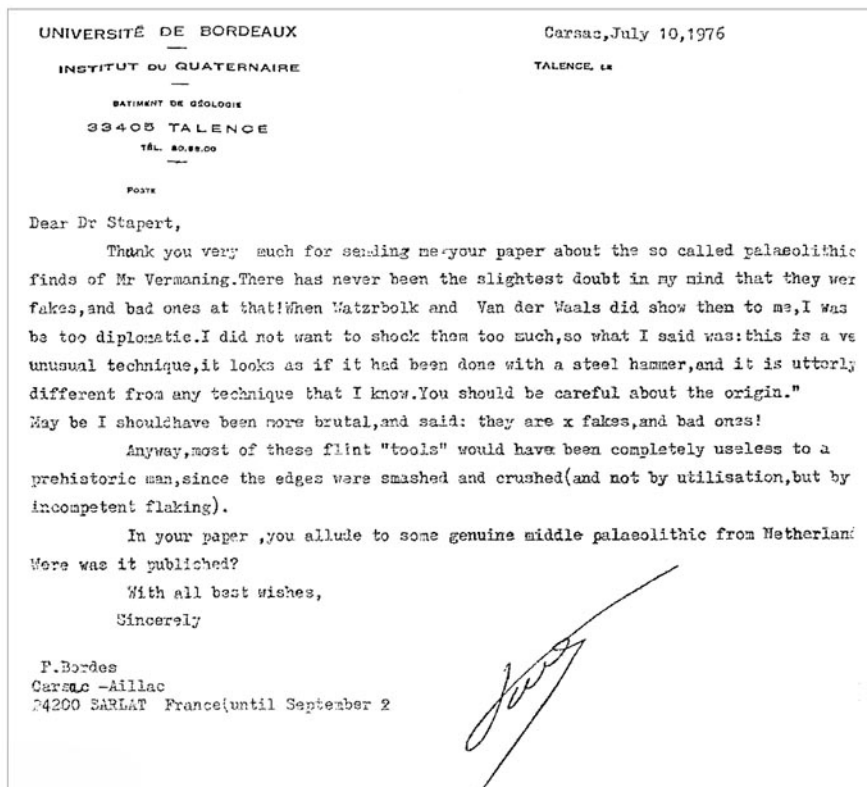
Enkele jaren geleden vond ik in het Vermaning-dossier archief van het Gerechtshof te Leeuwarden⁵ een kopie van een brief van Bordes gericht aan Stapert. De tekst van deze interessante, niet eerder gepubliceerde brief staat hieronder vermeld. (zie noot 9 voor de vertaling):

In deze brief van 10 juli 1976 geeft Bordes aan dat hij te voorzichtig is geweest in zijn uitspraken over de Hoogersmilde-artefacten: hij wilde Van der Waals en Waterbolk niet voor het hoofd stoten. Wij zien hier waarschijnlijk de problemen van een slecht nieuwsgesprek in actie: hoe zeg je twee enthousiaste heren die er waarschijnlijk van overtuigd zijn dat ze voor Nederland unieke overblijfselen van een mammoetjagerskamp uit de Neanderthaltijd hebben ontdekt, dat je zeker weet dat het om vervalsingen gaat? In deze brief is Bordes echter geenszins terughoudend in zijn mening: hij zegt onomwonden dat hij ervan overtuigd is dat de artefacten van Hoogersmilde vervalsingen zijn.

Op pagina 113 van Horns verslag staat te lezen:

'Afgaande op onze eigen waarnemingen, die nogmaals door Prof. Bordes zijn bevestigd, kunnen wij de artefacten onder punten 3 (=HIJKEN); 5 (=EEMSTER) en 7 (=o.a. RAVENSWOUD van v.d. Poel) in de 'Rapporten STAPERT-WATERBOLK' van 10 en 18 maart 1975 genoemd - ook wat Bordes betreft - wel uit het rijtje van vervalsingen verwijderen. Maar ook dat wisten wij al jaren... Merkwaardig is alleen dat Prof. Bordes stenen met gelijke kenmerken uit Hoogersmilde wel verdacht blijft vinden'.

Wat kan er óók aan de hand geweest zijn? Ik sluit niet uit dat Bordes helemaal niet van zijn geloof gevallen was, maar dat hij het achterste van zijn tong niet liet zien. Misschien was hij net zoals tegenover Waterbolk en Van der Waals diplomatiek en voorzichtig in zijn woordkeuze, waardoor zijn gesprekspartners onvoldoende zicht kregen op zijn werkelijke mening. Zo kon mogelijk door terughoudendheid van Bordes miscommunicatie ontstaan: communicatie waarbij de boodschap anders begrepen wordt dan de zender heeft bedoeld.



◀ **Afb. 2**

Een brief van François Bordes gericht aan Dick Stapert. Bordes schrijft hierin dat hij meent dat de Vermaning-artefacten vervalsingen zijn.

Ook vraag ik mij af of een (voorzichtig geformuleerde) boodschap van Bordes wel een gewillig oor zou vinden bij Wouters, Horn en de andere aanwezigen. Als je honderd procent overtuigd bent van de echtheid van deze Vermaning-artefacten en je hebt hierover nooit een spoor van twijfel getoond. Je steekt veel tijd en misschien geld in 'pro-Vermaning-activiteiten'. Je schrijft er tal van artikelen over en richt er zelfs samen met anderen het tijdschrift Archeologische Berichten voor op en je bent eigenlijk in een oorlog verwickeld met de 'Staperts' en de 'Waterbolken'. Als je aan al deze kenmerken voldoet - kenmerken die vooral van toepassing zijn op

Bordes bekeerd?

Bordes bezocht in 1980 enkele Nederlandse amateur-archeologen, waaronder Ad Wouters en enkele andere APAN-leden (Actieve Praktijk Archeologie Nederland). Een van de aanwezigen is ook Ewold Horn; hij schreef een verslag over wat zich afspeelde in huize Wouters (Horn 1980)⁶. Als wij Horn mogen geloven zag Bordes in de aan hem getoonde Vermaning-artefacten van Hijken, Ravenswoud en Eemster authentieke middenpaleolithische artefacten (Horn 1980, p. 111)⁷.

Deze meningsverandering van Bordes is bijzonder opmerkelijk als wij de stelligheid in ogenschouw nemen waarmee Bordes de Hoogersmilde-artefacten tot het rijk der falsificaties veroordeelde. Daar komt nog bij, dat deze artefacten dezelfde bijzondere oppervlakteverschijnselen laten zien, als op de Hoogersmilde-artefacten aanwezig zijn, zoals afrondingen, krassen en lichte glans⁸. Ik vraag mij dan ook af of Bordes in huize Wouters een bekering onderging, of dat er iets anders speelde?

bevlogen Vermaningpleitbezorgers als Wouters, Horn en Musch - ben je dan optimaal ingesteld om iets geheel ongekleurd weer te geven, als deze boodschap niet strookt met je overtuiging? Volgens mij moet je dan erg sterk in je schoenen staan.

Er is nog een derde reden waarom ik het verslag van Horn met de nodige scepsis heb gelezen. Zou het niet beter geweest zijn, wanneer Bordes de voorgeschotelde stenen in alle rust had kunnen onderzoeken, bijvoorbeeld in Bordeaux. Omdat dit niet is gebeurd, is het nu onzeker of hij voldoende tijd en mogelijkheden had om de artefacten behoorlijk te beoordelen. Zag de Franse archeoloog de overeenkomsten met de Hoogersmilde-artefacten, ondermeer de afgeronde ribben en de fijne krasjes? Bordes' gastheren vertelden hem niet, dat een deel van de artefacten die hij te zien kreeg, Vermaning-artefacten waren. De centrale vraag is dan: stel dat Bordes de artefacten van Hijken, Eemster en Ravenswoud inderdaad middenpaleolithisch heeft genoemd, moet je dan - gegeven deze niet-optimale onderzoeksomstandigheden - Bordes' uitspraak zo serieus nemen als Horn doet?

Recapitulerend zou ik toch liever - om alle vragen en onzekerheden weg te nemen - een verslag zien geschreven door Bordes zelf. Een verslag waarin zijn mening volledig

► **Afb. 3**

Een vuistbijl van Hoogersmilde (nr. 48) en een aanpassende afslag (nr. 65). Op de linkerkant van de vuistbijl (zie pijltje) is een voorbeeld van een versplinterde rand te zien. Bordes noemt deze randen in de hier besproken brief: *smashed* en *crushed*; niet geschikt voor gebruik door de prehistorische mens en veroorzaakt door ondeskundige vuursteenbewerking.

foto's: Archeoforum-redactie



ongefilterd naar voren komt, net zoals in zijn hierboven afgedrukte brief. Bij mijn weten heeft de Franse archeoloog, die al weer heel wat jaren geleden is overleden, zijn conclusie over de Eemster-, Hijken- en Ravenswoud-artefacten echter nooit aan het papier toevertrouwd. Alleen zijn ongezuiverde mening over de Hoogersmilde-artefacten staat zwart op wit. Mijn conclusie is dat het maar de vraag is of François Bordes zijn opinie over de Vermaning-artefacten gewijzigd had. Of Bordes het bij het rechte eind had wat betreft zijn mening over deze artefacten, is een andere vraag.

Noten

- 1 Ik dank de heer A.M. Wouters ('s-Hertogenbosch) voor het ter beschikking stellen van de foto op pagina 1.
- 2 Kryoturbatie is een proces waarbij in een bodem allerlei verknedingen optreden. Waardoor en hoe kryoturbatie ontstaat is nog onvoldoende duidelijk, waarschijnlijk spelen de afwisseling van vorst en dooi een rol (zie b.v. Vandenberghe 1988).
- 3 Het is zeer de vraag of dit een houdbare verklaring is voor de bijzondere oppervlakteverschijnselen op de artefacten van ondermeer Hoogersmilde. De kryoturbatie-hypothese van Van der Waals en Waterbolk is een zgn. ad hoc-hypothese (zie artikel 1 in de rubriek De Vermaning-artefacten). In andere publicaties komen anderen en ik ongetwijfeld terug op dit onderwerp.
- 4 Ook de Engelse archeoloog McBurney van de Universiteit van Cambridge meende dat de artefacten van o.a. Hoogersmilde vervalsingen zijn (Stapert 1976, p. 6 en brief uit archief F. de Vries d.d. 3 november 1976).
- 5 In Leeuwarden vond het hoger beroep plaats in de zaak tegen Tjerk Vermaning.
- 6 Wouters heeft het artikel van Horn, waarvan het verslag over Bordes' bezoek deel uitmaakt, kritisch doorgelezen (Horn 1980, p. 114).
- 7 Uit Horns artikel (Horn 1980, p. 111) blijkt dat Bordes in huize Wouters ondermeer de volgende artefacten heeft bekeken: vijf artefacten van Hijken, vijf artefacten van Ravenswoud (collectie wijlen Van der Poel) en enkele vuistbijlen en andere artefacten van Eemster; Stapert verklaarde al deze artefacten vals (o.a. Stapert 1976).
- 8 Een groot deel van de in dit citaat genoemde artefacten heb ik onderzocht o.a. op oppervlakteverschijnselen. Zo heb ik alle artefacten van Hoogersmilde met een binoculaire microscoop onderzocht.
- 9 Carsac, 10 juli, 1976
Beste dr. Stapert,
Hartelijk dank dat u mij uw rapport stuurde over de zogenaamde paleolithische vondsten van de heer Vermaning. Ik heb er nooit aan getwijfeld dat ze vervalsingen zijn, en slechte ook nog! Toen Waterbolk en Van der Waals ze aan mij lieten zien, was ik te diplomatiek. Ik wilde ze niet al te zeer shockeren, daarom zei ik: 'dit is een heel ongewone techniek, het lijkt alsof het met een stalen hamer is gebeurd, en het is zeer verschillend van elke techniek die ik ken. U moet voorzichtig zijn wat betreft de herkomst'. Misschien had ik brutaler moeten zijn, en had ik moeten zeggen: 'het zijn vervalsingen, en slechte'. Hoe dan ook, het grootste deel van deze vuurstenen 'werktuigen' zou geheel nutteloos zijn voor een prehistorische mens, omdat de randen kapotgeslagen (in de originele brief staat: 'smashed and 'crushed') zijn (en niet door gebruik maar door ondeskundige vuursteenbewerking). In uw rapport, zinspeelt u op enkele echte middenpaleolithen uit Nederland. Waar is dit gepubliceerd?
Met vriendelijke groeten, F. Bordes
Carsac-Aillac 24200 SARLAT France

Literatuur

- Bordes, F.** 1961. *Typologie du Paleolithique ancien et moyen*. Bordeaux.
- Horn, E.** 1990. Ravenswoud Paleolithicum ja... (1966) ..neen... (1975) ..ja... (1990). *Archeologische Berichten* 9, p. 104-114.
- Stapert, D.** 1975a. Voorlopig rapport over de steentijdvondsten van Tj. Vermaning (bijgewerkte versie, zoals uitgereikt op de persconferentie d.d. 19 maart 1975. *Westerheem* 24, p. 70-75
- Stapert, D.** 1975b. Preliminary notes on the 'Early and Middle Palaeolithic' finds of Mr. T. Vermaning. *Palaeohistoria* 17, p. 7-9
- Stapert, D.** 1976. *De 'steentijdvondsten' van Tj. Vermaning. Bewijsvoering betreffende valsheid*. Rijksuniversiteit Groningen, niet gepubliceerd.
- Vandenberghe, J.** 1989. Cryoturbs. M. J. Clark (red.). *Advances in periglacial geomorphology*, p. 179-199
- Waals, J. van der en H. T. Waterbolk,** 1973. The Middle Palaeolithic finds from Hogersmilde. *Palaeohistoria* 15, p. 35-165.

colofon

Archeoforum is een gratis internet tijdschrift over prehistorische archeologie uitgegeven door ToonBeeld communicatie & vormgeving. Artikelen e.d. zijn beschikbaar op www.archeoforum.nl. De redactie nodigt een ieder uit een artikel, een nieuwsitem of een reactie op reeds verschenen items te schrijven.

- redactie :** Frans de Vries (hoofdredacteur)
Lammert Postma
Marten Postma
- vormgeving :** Frans de Vries (ToonBeeld)
Marten Postma
- contact :** redactie@archeoforum.nl
- copyright :** Alle auteursrechten berusten bij de auteurs/fotografen/tekenars van teksten en afbeeldingen. Voor niet-commerciële toepassingen is het toegestaan dit pdf-bestand te kopiëren, uit te printen en te vermenigvuldigen. Het is niet toegestaan dit pdf-bestand te veranderen of elders te publiceren zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.
- uitgave :** Dit artikel is oorspronkelijk gepubliceerd in de papieren Archeoforum, jaargang 1, nr 1 in 1997.